

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей X Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

КАРИБСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: АНТИЛЬСТВО ТА КРЕОЛІЗАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ФІЛОСОФІЇ ЕДУАРА ГЛІССАНА

Протягом декількох століть на Антильських островах постійно відбувалось змішання різних мов, культур та релігій: саме тут стався перший контакт європейців з індіанцями; звідси почалося винищування індіанців у рамках процесу, відомого сьогодні як Конкіста; саме сюди прийшли перші кораблі з рабами африканського походження. Озброєні вторгнення французів, піратство, торгівля людьми зумовили мультикультурність цього регіону.

Слід зауважити, що згідно з французькою колоніальною доктриною, населення завойованих Францією територій не мало власної культури і повинно було засвоювати культуру французьку. Така ідеологія згодом породила протест проти приниження населення карибських країн. У 30-х роках ХХ століття основною метою антильської творчої інтелігенції стало розмежування з французькою культурною традицією шляхом звернення до африканського компоненту антильської культури [1, с. 383].

Прагнення метрополії позбавити афро-карибців власної культурної індивідуальності було причиною для перших проявів негритюду (*négritude*). Відомий мартиніканський поет Еме Сезер (*Aimé Césaire*) вперше використав цей термін у поемі «Щоденник повернення в рідну країну» («*Cahier d'un retour au pays natal*»), яка була опублікована у серпні 1939 р. в Парижі.

Згодом негритюд став «ідеологічною концепцією національно-культурної відрубності, що набула поширення в ряді країн тропічної Африки, переважно франкомовних. Виникла як природна реакція негро-африканських народів на колоніальне гноблення й расову дискримінацію. Була своєрідним протестом проти європоцентристських теорій, що надавали Європі пріоритет у створенні духовних цінностей, формою утвердження самобутності африканських культур» [2, с. 475].

У 60-ті роки ХХ століття, після проголошення незалежності африканських країн, негритюд втратив свою актуальність. Антильські письменники чорної раси усвідомили неможливість повернення до африканських джерел, оскільки після того, як антильці почали відвідувати Африку, практична здійсненність карибської інтеграції з африканським суспільством була поставлена

під питання. Як наслідок, на початку 1960-х років негритюд поступається місцем іншим ідеологічним концепціям.

У цей період деякі представники мартиніканської інтелігенції починають по-новому розглядати антильську самобутність. На відміну від негритюду, який робив акцент на африканських джерелах карибської культури, вони підкреслюють багатогранність, різноманітність основних елементів специфічної культурної конфігурації Антильських островів, яку вони починають визначати терміном «антильство» («antillanité»).

Один з провісників антильства, мартиніканський філософ та есеїст Рене Меніль (René Ménil), який співпрацював з Еме Сезером у журналі «Тропик», вперше сформулював ідею антильської специфічності у статті «Проблеми антильської культури» («Problèmes de la culture antillaise») у 1964 році. Вона була дуже схвально сприйнята у наступні роки. Меніль стверджував, що франко-антильська культура не була ані африканською, ані китайською, ані індуською, ані навіть французькою, а була просто антильською; що протягом історії ці елементи, які були принесені з усіх куточків планети, поєднались у синкретичний спосіб, щоб призвести до нового, оригінального результату: «Жодна культура жодного народу не є казковим даром небес, жодна культура не сформувалась у закритій вазі, за один день, не переживши контактів та конфліктів народів, рас та культур» [7, с. 33].

Термін «антильство» був запроваджений мартиніканським поетом, філософом, есеїстом і романістом Едуаром Гліссаном. У другій половині 1960-х років антильство стало політичною та літературною течією, що мала за мету визначити своєрідну антильську самобутність та, підкреслюючи відмінності від негритюду, засновувалась не лише на етнічних або культурних елементах.

Спочатку Гліссан, як і багато його сучасників, поділяв концепцію негритюду, але згодом виступив проти деяких її теоретичних засад. Тоді він розвинув концепт антильства, позитивно сприйнятий багатьма представниками мартиніканської інтелігенції, зокрема групою науковців Мартиніканського Дослідницького Інституту, що перебував на той час під керівництвом Гліссана. Ці науковці опублікували результати своїх дискусій про карибську самобутність у журналі «Акома» (1971-73). Згідно з концепцією антильства, необхідно віднайти багатогранну самобутність країн Карибського басейну шляхом осмислення та відтворення власної історії, прихованої у період рабства.

Головне есе Гліссана, присвячене антильству, «Антильський дискурс» («Le Discours antillais»), було опубліковано у 1981 році. Ця робота мала за мету показати вичерпну панораму антильської реальності, поєднуючи антропологічний, соціологічний, літературний та історичний підходи. Концепт антильства базувався на твердженні: антильське суспільство страждає через те, що воно зазнало «успішної колонізації» («colonisation réussie») [5, с. 270]; у широкому сенсі, воно страждає через своє колоніальне минуле. За Гліссаном, подолати ці страждання можливо лише через пошук антильської ідентичності. Треба мати волю залагодити соціальні розриви, заповнити пробіли колективної пам'яті та встановити зв'язки поза межами запропонованої метрополією моделі. Гліссан прагне пізнати антильську сутність через спільну історію карибських країн, тісно пов'язану з плантаціями цукрової тростини. Цю історію характеризують, за Гліссаном, соціальна ізольованість, темний колір шкіри, африканська спадщина та, у випадку французьких антильських островів, креольська мова. Він наголошує на специфічності антильської культури, на різноманітності її мов та історій. Гліссан намагався віднайти ідентичність антильських островів в «іншій Америці», що контрастувало з роботами Еме Сезера, для якого Африка була основним джерелом ідентифікації для антильців. Антильство в розумінні Гліссана, навпаки, засновувалось на поняттях «ідентичність-зв'язок» («identité-relation») або «ідентичність-ризом» («identité-rhizome»), відкритих до світу та до об'єднання культур. На погляди Гліссана значною мірою вплинули роботи французьких філософів Жюльєна Делеза (Gilles Deleuze) та Фелікса Гваттарі (Félix Guattari), які і запровадили до філософського лексикону термін «ризом» («rhizome»): «Я спирався на розрізнення, що його зробили Делез та Гваттарі між поняттям єдиного коріння та поняттям ризому. Делез та Гваттарі у книзі «Тисяча плато» [...] акцентують увагу на цьому розрізненні. Вони його визначають в залежності від манери мислення – мислення коріння та мислення ризому» [4, с. 59].

За Гліссаном, саме ідентичність-ризом краще передає всю складність антильського буття. Вона означає кінець пошуку єдиного коріння, єдиного джерела, що було притаманно негритюду: «Існує тенденція, яку я характеризую наступним чином: ідентичність з єдиним корінням повільно поступається ідентичності-зв'язку, тобто ідентичності-ризомі. Мова не йде про те, що треба виривати коріння; йдеться про те, що треба розуміти коріння як толерантніше, ширше поняття: ідентичність-коріння, яка не вбиває те, що поряд, а,

навпаки, протягує свої гілки до інших. Це те, що я, слідом за Делезом та Гваттарі, називаю ідентичність-ризома» [6, с. 39-40].

Концепція креолізації (*créolisation*), також висунута Гліссаном, визначається ним «як змішання, що породжує непередбачуване», як «постійне культурне та лінгвістичне взаємопроникнення» [6, с. 31], яке супроводжує культурну глобалізацію. Ця глобалізація пов'язує різні, гетерогенні культурні елементи, призводячи до непередбачуваних результатів. Гліссан наголошує саме на понятті непередбачуваності, яке він ставить у центр цього феномена: «Термін “креолізація” перекидає поняття транскультури. Адже поняття транс культури передбачає, що можливо прорахувати наслідки певної транскультурації, тоді як креолізація в моєму розумінні є непередбачуваною. Вона породжує щоразу більше, тобто те, що породжується, неможливо передбачити, виходячи зі складових» [6, с. 32].

Креолізація, за Гліссаном, – це поєднання багатьох культур або, щонайменш, багатьох елементів різних культур на певній території, що породжує нову, непередбачувану та неочікувану культуру, яка є набагато складнішою формою у порівнянні з простим синтезом цих елементів. Гліссан пояснює, що «креолізація [...] створює в Америці абсолютно неочікувані культурні та лінгвістичні мікроклімати, місця, де вплив одних мов на інші та одних культур на інші здійснюється в уривчастий, нерівний спосіб [...]. Ці культурні та лінгвістичні мікроклімати, створені креолізацією Америки, є вирішальними тому, що вони є ознаками того, що відбувається сьогодні у світі» [4, с. 19].

Отже, Гліссан акцентує увагу на тому, що «світ креолізується, всі культури зараз креолізуються, маючи взаємні контакти. Складові змінюються, але сам принцип полягає в тому, що сьогодні не існує жодної культури, яка могла б претендувати на чистоту» [6, с. 32].

Слід зазначити, що ідеї Гліссана значною мірою сприяли появі руху креольства (*créolité*) в карибських країнах. Автори маніфесту «Похвала креольству» («*Éloge de la créolité*»), мартиніканці Патрік Шамуазо (*Patrick Chamoiseau*), Рафаель Конф'ян (*Raphaël Confiant*) і Жан Бернабе (*Jean Bernabé*), визнаючи провідну роль Еме Сезера у розвитку національної свідомості антильців, все ж таки стали прихильниками цієї нової концепції, згідно з якою центральним ядром антильської ідентичності є саме її багатогранність як наслідок присутності різних культур у карибському світі [3].

Література

1. Никифорова И.Д. Литература франкоязычных стран: Мартиники, Гваделупы, Гвианы // История литератур Латинской Америки в 5-ти кн. – М.: ИМЛИ РАН, 2004. Кн. 4, ч. 1. С. 380-483
2. Ткаченко С.І. Негритюд // УЛЕ в 3-х т.– К.: Українська енциклопедія, 1995. – Т. 3 К – Н. – С. 475
3. Bernabé J., Chamoiseau P., Confiant R. Éloge de la créolité. – Paris: Gallimard, 1993. – 136 p.
4. Glissant É. Introduction à une poétique du Divers. – Paris: Gallimard, 1996. – 160 p.
5. Glissant É. Le discours antillais. – Paris: Gallimard, 1997. – 848 p.
6. Glissant É. L'imaginaire des langues. Entretiens avec Lise Gauvin. – Paris: Gallimard, 2010. – 128 p.
7. Ménil R. Tracées: identité, négritude, esthétique aux Antilles. – Paris: Robert Laffont, 1981. – 233 p.